

אסף פינקוס, על ענקים ומיניאטורות: מחשבות בעקבות מיצב יחודי-למקום
אילת זהר, על הגעגוע: נראטיבים של המיניאטורה, הענקי, המזכרת והאוסף, הלובי מקום לאמנות, תל אביב
ינואר-פברואר 2021

Assaf Pinkus, On the Colossal and the Miniature: Thoughts After a Site Specific
Installation: Ayelet Zohar, *On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the
Souvenir, the Collection*, The Lobby TLV, Jan-Feb 2021

הסביבה שמציבה אילת זהר אחוזת דיבוק של חפצים קטנים וממוזערים: מזכרות, כלי בית, צעצועים, שמונעצ'ס של
אמא, עולם של מיניאטורות, צרכנות, תיירות וזיכרון שארוגים יחדיו בקשרים, מילוליים ומטאפוריים. גם אם נדמה
שהמיניאטורות הינן אוסף של שברים ושברירים, מקטעים לא רציפים של זיכרונות וכמיהות, הרי שהיא מלכדת אותן
יחדיו: כל החפצים הממוזערים קשורים בחוטי רקמה דקים ועדינים. כל חוט יכול להיות אסוציאטיבי, חוט המשכי,
חוט המחשבה, וכך הכל קשור בהכל; שום דבר אינו עומד בזכות עצמו; ודבר אינו מובהק. המיניאטורות מסמנות
בחלל חלקי ביוגרפיה אישית של זהר: אם זו השהות שלה בעולם היפני שעוסק במיניאטורות וצריכתן, עולם של
צפיפות, דייקנות, וחישוב מדויק; אם זו ההתבודדות בימי קורונה שמחייבת את אלו המצויים בסגר לחשב מחדש את
מקומם בעולם ובסביבתם, תוך הקטנה של מרחב הקיום הפיסי והגדלה של זה המנטלי, שימוש בחומר הביתי,
והסביבה המיידית; אם זהו מות אמה; וייתכן כי זו הכמיהה לנראטיב, שמגולמת במיניאטורי ובגיגנטי – אך למה?
מהו הניסיון שמציעה תערוכה המבוססת על דגמים מוקטנים, חפצים זעירים, מיזעור סביבה, ומיניאטורות? מהו
הניסיון שעולה בעקבות הדגשת השחקן הראשי בתערוכה – הצופה – וקנה המידה הנובע ממנו? מה מייצר קנה
מידה שהוא בר מדידה וזיהוי, ומה מעורר קנה מידה שאינו כזה? האם אנו מודדים חפצים ביחס לגופנו? ואיזו סוג
של אינטימיות מחד, וזרות מאידך, מפעילים תהליכי הקטנה והגדלה?

קנה המידה לבדו הוא זה שהופך את האובייקט לניתן, ואולי אף ראוי, לצפייה והרהור, לאובזרבציה. הניסיון האלוהי
השואף אל הטרנסצנדנטלי, הוא מעבר לקנה המידה, מעבר לגוף האדם כמפתח לכל המידות; הוא scaleless,
נוכחות שהיא חסרת קנה-מידה. בדומה לו, המיניאטורה עשויה להיות קטנה מדי מכדי להראות, מכדי לאמוד את
יחסה אל הממשי. אך דווקא בשל ההקטנה והצפייה מקרוב שהיא מאלצת, כפי שטען עימנואל לולי (Lugly), היא
יכולה להיתפס כמוגדלת מכפי מידתה ובכך לעורר באופן פרדוכסלי את האלוהי או הנשגב שאינם ברי-מדידה. משום
שמופעיו של המיניאטורי מתקיימים רק ביחס לסביבתו, הוא מאלץ אותנו למצוא אותו בחלל. במובן זה, הנחת היסוד
הסומטית שהגוף האנושי הוא נקודת ההתייחסות והמידה של כל הדברים מתמוטטת; המיניאטורי עוקר את הצופה
מעמדתו ומרכזיותו, משהה את המידות האנושיות ושם אותן בצד. גם אם הגדלה או הקטנה של אובייקט מתרחשת
לפי סטנדרטים מוסכמים, האפקט של יחסים אלו והשינויים שהם מולידים אינם יציבים או ניתנים לניחוש. מה היחס
בין גודל ממשי וגודל מרומז, ומה אופן ארגון החלקים ביצירה שזהר מציעה לצופה? כיצד עצמים ואנשים מאכלסים

חלל נתון ביחס אחד לשני, וכיצד האמנות מתווכת יחסים אלו בין אנשים וחפצים, מכאן – בין אנשים והעולם, האלוהי, והזר? כל אלו עומדים בלב התערוכה.

*

עבור סוזן סטיוארט (Stewart), המיניאטורי הוא מטאפורה לחלל הפנימי של הסובייקט הבורגני. החוויה של המיניאטורי ממסגרת את הצפייה כאתר של ניכוס בורגני של העולם ("אני מחזיק את מגדל אייפל בידי"). הענקי, מאידך, הוא השלכה החוצה לחיצוני, מטאפורה לסמכות המופשטת של המדינה והחיים הקולקטיביים, הציבוריים. הענקי הוא קטגוריה של הפוליטי. המיתוסים העתיקים של כינון לאום כוללים תמיד הכנעה של ענק: עשיו הרג את נמרוד; דוד את גליית; משה את עוג; אודין את ימיר (Ymir); ברוטוס את צמד הענקים גוג ומגוג; ארתור את הענק ממון סט. מישל (Mont-Saint-Michel), וכן הלאה. הענק הופך לכאוס המאיים על הארגון החברתי, והכנעתו על ידי המיניאטורי היא זו שקוראת לסדר. אולם שתי הקטגוריות של הענקי (כאוס) והמיניאטורי (סדר) אינן בהכרח קוטביות: גם הגיגנטי וגם המיניאטורי חומקים מהגוף האנושי, שניהם מעוררים את המטפיזי. הן נפגשות בביות הטבע לתוך המזכרת. מכאן, כפי שטען ז'אק דרידה (Derrida), הגיגנטי יכול להיות גם הוא קטגוריה של המיניאטורי. דבר קטן שהוא כמעט בלתי-נראה, מעורר בהכרח את כוח הדמיון, ועל כן, מייצר את אובייקט השגב, באותו אופן שעושה זאת הקולוסאלי. הן המיניאטורי והן הגיגנטי מייצרים תגובות פסיכולוגיות של הזרה והערצה שממקמות את החפץ מעבר לגבולות של הפרספציה האנושית המיידית; הם מערערים על הפרופורציות של סביבתם, שכן הם מכוננים עולם שאינו תמיד בר-מדידה. המיניאטורי והגיגנטי כאחד מאלצים את הצופה לשנות את עמדתו – להתכופף לאחור על מנת לתפוס את מלוא מידתו של הגיגנטי, או לרכון קדימה, על מנת לבחון במבט אינטימי את המיניאטורי. לכן, הן המיניאטורי והן הגיגנטי מעוררים את הבלתי-מושג והזר, ועם זאת, את הדומה וכמעט בר-השליטה, אך המופלא.

את המתח שבין הגיגנטי והמיניאטורי מגלמת זהר בתערוכתה באופן מקורי באמצעות היפוך נקודת המבט. אנו לוקחים מזכרות ממקומות. זו חוויה של אירוע חד-פעמי, לא דבר שאפשר לנכס אותו. אנו קונים טור אייפל מוקטן שיזכיר לנו את חוויית הביקור בפריז, וקושרים אותו לצרור המפתחות. באמצעות אלו, אנו מנסים ללכוד את החמקמקות של החוויות והאירועים שיש להם בסיס זמני, ולהקפיא את המבט המשתאה נוכח העולם. כל עולם המזכרות והמזעור בנוי על הטמפורליות של החוויה האנושית, והניסיון להיאחז בה, למרות שהיא נדונה להיעלמות. המזכרת היא כמיהה המבטאת תשוקה. כיוון הזרימה של תשוקה זו הוא מן העתיד אל עבר העבר: ברגע שנקנתה המיניאטורה היא דוחה את התנסות העבר על מנת לכוון עתיד, תוך שהיא מייצרת את אשליית הממשי. המזכרת יכולה להיתפש כסמל של הנוסטלגיה שכל נראטיב חושף – הכמיהה למקום המקור שלה, כמיהה לאיחוד ואחדות, לחזרה שהיא אינה חזרה. המזכרת תרה אחרי מרחק (האקזוטי בזמן ומרחב) במטרה לשנות ולמוטט מרחק לקירבה (או אומדן של העצמי), התפצלות להתגבשות/התאחדות מחדש. מות האם מעלה גם הוא הרהורים נוגים על מקור והתפצלות: הוא מגלם גם את הכמיהה הגדולה לרגע המקור – ההיריון, שמבטא את הסף שבין טבע

לתרבות. זוהי נקודת המיזוג בין המציאות הביולוגית של חלוקת תאים, לבין המציאות התרבותית של תחילת הסימבולי. מתוך ההיפרדות זו – אבחנה ויחסיות – צומח הסובייקט: גם נוצר וגם נפרד ממה שהוא. מותה של האם מהווה את רגע הפרידה הטוטאלי מן המקור אשר יצר ואינו עוד, ובכך מאפשר לבת להפוך לסובייקט בעל כמיהה, המנסה נראטיבים חדשים מן המזכרות שנותרו מהגוף שאבד. כך הופך אוסף המזכרות למקום החיבור של כל הנראטיבים, והטרנספורמציה הסופית של עבודת הכפיים ליחסי חליפין, שינוי מן הטבעי והממשי אל זירת המסחר, אתר שבו ההיסטוריה הופכת למרחב, לרכוש.

אך מה קורה אם נקודת המבט מתהפכת: הענק מסתכל עלינו ולא אנחנו עליו. במקום האדם שמביט על הענקי, זהר מציבה את תערוכתה מתוך נקודת המבט של הענק המצביע על העולם כסדרה כאוטית לכאורה של מיניאטורות. עמדה זו יוצרת היפוך של קנה המידה, של הפרופורציות, של המיקום, ושל החתירה ליחסי כוח. המבט של הענק – הצופה המבקר בתערוכה – על המיניאטורי, הוא מבט של כל יכול, חזק ושולט. האם מבטו של הענק הוא זה שיוצר בסופו של דבר את תפיסת הזמן? את הנראטיב הקושר את כל המיניאטורות, ומייצר מעין נוסחה הגיונית ורציפה של העולם?

הגוף של הענק הפך במיתולוגיות לחומר הגלם של הקוסמוגוניות. הענק מייצר את הנוף, יוצר הטופוגרפיה (הטיטנים המוכנעים גורמים להתפרצויות של הר וזוב), בונה את האדריכלות הזרה (Stonehenge), או מהווה את החומר הקדמון (הענק שמגופתו עוצב העולם); זהו הנשגב שלפיו גוף האדם, ובעיקר של הגבר, הוא העיקרון המארגן של הארץ. לפי האגדה הסינית, העולם נוצר מיצור ראשיתי אגדי, שמו פאנגו (盘古 Pangu). ענק זה נולד מתוך הביצה הקוסמית וחי במשך 18000 שנים, שבמהלכן הפריד את השמיים מהארץ. לאחר מותו, נוצרו מעצמותיו ההרים, מבשרו – האדמה, מהדם שזרם בעורקיו – הנחלים והאגמים, מהשיער שצמח על גופו – העצים והשיחים, ואילו מן הפשפשים והכינים שלגופו – נוצרו בני האדם ובעלי החיים. סיפור כזה נובע מהשקפה שלא שמה את האדם במרכז, אלא רואה בו מיניאטורה אחת מיני רבות. גם לפי השירה הנורדית (Norse Edda), העולם נברא מעצמות הענק הקדמון ימיר, מגולגולתו – השמיים, ממוחו – העננים, משערו – העצים, מטביעות רגליו נוצרו האגמים, מציפורניו – האבנים, ואילו הגמדים – ה"מיניאטורה" – הינם תולעים שניזונו מבשרו הנרקב. האדם עומד כקנה המידה ביניהם: הוא נבנה מעץ שהופחו בו רוח חיים ואינטליגנציה. האדמה ומאפייניה המשתנים הם הסיפור של הענק ועקבותיו הם מקור לפלא ועצב מדיטיבי עבור האדם, העומד בתווך בין הגיגטי והמיניאטורי. תהליך השלכת ההיסטוריה על האדמה היא דימוי מראה של תהליך ייצור זהות – שלב המראה הלקאניאני: האדם בתחילה הוא "גוף בחלקים" (Body in Parts). הוא ניזון מן המראה השלם מבחוץ, ובכך מקבל עצמיות וזהות המבוססות על הכרה-שגויה. במילים אחרות, הסובייקט שואל דימוי חיצוני ספקטקולרי כדי לכונן את הפנימי. הענק הוא הכל, חוץ מהדימוי הזה; הוא תמיד "גוף בחלקים". הוא הפך-ההיסטוריה של הגוף, עומד בנקודת המוצא לפני שהוא הופך ממפלצת אחת לשנייה. הענקיות היא עודפות שדורשת ריסון ונירמול. בתערוכה, הופכת זהה את היוצרות:

במקום שענק ייצור את הנוף, המיניאטורה היא הכוח המניע שלו; במקום שהגברי יהיה העיקרון המארגן של הטבע, היא מחליפה אותו בנשי; במקום דימוי ספקטקולרי שלעולם לא יתחבר, היא מציעה חוטי רקמה שיאחו את השברים.

אסף פינקוס

הרצליה

ימות הסגר, ינואר 2021

תודה מיוחדת למיכל עוזרי על הערותיה המאירות

